

УДК 347.9

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ЕКСПЕРТА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

А. В. Кравченко,
адвокат

І. І. Зеленкова,
помічник адвоката,
магістрант юридичного
факультету Київського
національного Університету
імені Тараса Шевченка

В статті розглядаються проблеми, пов'язані з правовим становищем експерта в цивільному судочинстві. Наводиться аналіз основних прав та обов'язків експерта, проблемних питань призначення та проведення експертизи. Аналізуються сучасні наукові дослідження з цього питання, а також наводиться перелік практичних та теоретичних проблем, які потребують вирішення на законодавчому рівні з можливими варіантами їх вирішення.

Ключові слова: експерт, правове становище експерта, призначення та проведення експертизи в цивільному судочинстві

Слово «експерт» походить від латинського *expertus* – досвідчений, обізнаний. Різні правові системи світу по-різному регламентують правове становище експерта. Зокрема, європейська континентальна доктрина визначає правове становище експерта як помічника судді, а англо-американська розглядає експерта як свідка. Прикладом можуть слугувати англійські Правила цивільного судочинства (англ. *Civil Procedure Rules*), де для позначення експерта вживається термін «*expert witness*», тобто дослівно – експерт-свідок. Зазначений закон визначає три типи експертів-свідків [1]:

- 1) експерт, який обирається однією із сторін у справі, виступає на її боці і надає докази на користь цієї сторони;
- 2) експерт, який обирається спільно обома сторонами;
- 3) експерт, який призначається судом для надання належних доказів.

Вітчизняне законодавство зовсім по-іншому визначає правове становище судового експерта та його юридичний статус – як самостійного учасника процесу, який має власний обсяг процесуальних прав та обов'язків, що відрізняє його від інших суб'єктів процесуальної діяльності. Особливою рисою такого суб'єкта є відсутність об'єктивної заінтересованості в кінцевому результаті вирішення справи, що зумовлено його функцією подання особливого роду доказу – експертного висновку. Експерт не є стороною процесу, його участь зумовлена головним обов'язком – дати об'єктивний висновок за поставленими перед ним запитаннями.

В процесуальній науці багато вчених приділили увагу проблемам доказування і, зокрема, проблемам участі в процесі судового експерта. Ці питання розглядалися у працях таких вчених, як С. М. Абрамов, В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, В. Є. Бергер, В. Г. Гончаренко, В. І. Тертишніков, М. К. Треушніков, М. Й. Штефан, К. С. Юдельсон та багато інших.

Права та обов'язки судового експерта визначені Законом України «Про судову експертизу», Цивільним процесуальним кодексом, Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень.

С. М. Абрамов зазначав, що експертиза – це засіб отримання відомостей про факти, які мають значення для справи за допомогою призначених судом осіб, які володіють знаннями в науці, мистецтві і ремеслі і які надають суду свої висновки на підставі ознайомлення зі справою і, як правило, на підставі дослідження якихось об'єктів [2, 211].

З дослідження правового становища експерта стає зрозумілим, що така особа повинна володіти спеціальними знаннями. Але що ж слід розуміти під такими спеціальними знаннями? З цього приводу є доречний висновок видатного вченого М. Й. Штефана, який зазначив, що спеціальними знаннями треба вважати такі знання, які знаходяться за межами правових знань, загальновідомих узагальнень, які випливають з досвіду людей, тобто тих, якими володіє лише вузьке коло фахівців [3, 270].

При дослідженні питання участі експерта в цивільному судочинстві відразу виникає низка проблемних питань, що деякі з них розглянемо детальніше.

1. Розмежування правового становища експерта і правового становища спеціаліста

Якщо судовий експерт – це особа, яка має необхідні знання у формі вищої освіти і має право на проведення конкретної судової експертизи, висновок щодо якої є самостійним джерелом доказів, то спеціаліст – це особа, яка за допомогою своїх знань і вмінь допомагає суду в проведенні окремих дій, спрямованих на виявлення, вилучення і закріплення доказів. Результати своїх досліджень експерт обов'язково закріплює в експертному висновку, що має свою чітко визначену процесуальну форму і має силу доказу нарівні з іншими доказами (ст. 57 ЦПК України) [4], своєю чергою дії спеціаліста або ж ніде не закріплюються в письмовому вигляді, або ж він просто може скласти довідку або пояснення. Однак доказової сили такі документи, складені спеціалістом, не мають. Законом також не визначаються вимоги до спеціаліста обов'язково мати вищу освіту, проходити відповідну підготовку та атестацію на право брати участь у проведенні конкретних дій, тоді як для експерта в Законі України «Про судову експертизу» чітко визначено вимоги, а саме [5]:

- наявність відповідної вищої освіти з освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче спеціаліста;
- проходження відповідної підготовки та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності;
- внесення особи до Державного реєстру атестованих судових експертів.

Деякі юристи-практики висловлюють пропозиції щодо надання висновку спеціаліста статусу висновку експерта, проте таку позицію не можна підтримати, враховуючи мету законодавця надати особливий процесуальний статус саме експерту з підвищеними вимогами до такої особи. Ж. В. Васильєва-Шаламова пропонує розглядати в суді висновки, які просто отримані за допомогою спеціальних знань, проте не є висновками експерта, як письмовий доказ, а не як висновок експерта [6].

Отже, проблема розмежування правового становища експерта та спеціаліста в юридичній практиці існує. Зазначені нами вище основні відмінні риси між цими суб'єктами процесуальної діяльності допоможуть розрізнити їх в будь-якому випадку.

2. Проблема розрізнення понять «експертиза» та «судова експертиза»

Цьому питанню значну увагу приділила Ж. В. Васильєва-Шаламова [6]. Використовуючи положення, висловлені цією дослідницею, та з огляду на власний практичний досвід авторів статті можна визначити риси, які б дали змогу відмежувати судову експертизу від експертизи як такої:

- 1) судова експертиза характеризується чітко визначеною процесуальною формою;
- 2) судова експертиза проводиться тільки на підставі ухвали суду;
- 3) судова експертиза здійснюється особливим суб'єктом – судовим експертом;
- 4) висновок експерта як результат судової експертизи є засобом доказування в цивільному процесі;
- 5) результати судової експертизи використовуються тільки судом.

Отже, судова експертиза має відмінні характерні риси, що визначають її окреме становище відносно до інших несудових експертиз.

3. Проблеми призначення експертизи судом

У ч. 1 ст. 143 ЦПК України зазначено, що для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі. Відразу з такого положення законодавства виникає ряд проблемних питань на практиці. По-перше, судова експертиза ініціюється не інакше як однією зі сторін у справі, на власний розсуд і за своїм бажанням. Якщо цього не просять сторони, суд не може призначити експертизу. Але, з іншого боку, суд виступає в такому випадку як владний суб'єкт, тому що тільки за наявності спеціального процесуального акта – ухвали суду – може бути призначена експертиза. Тобто за винятком тільки деяких випадків, зазначених у ст. 145 ЦПК України, коли призначення експертизи є обов'язковим, в усіх інших випадках суд має право відмовити в призначенні експертизи, навіть коли про це просять сторони або одна із сторін. Звідси, було б доцільним закріпити на законодавчому рівні обов'язок суду мотивовано відповідати на клопотання сторін як про призначення експертизи, так і про відмову в її призначенні. Також сторони повинні мати право на оскарження ухвали суду про відмову в призначенні експертизи.

Цікавою з правової точки зору є ситуація, що досить часто виникає на практиці, коли позивачі додають до позову вже готові висновки експерта. Виникає питання, чи повинен суд розглядати такі висновки нарівні з тими висновками, які отримані від експерта під час судового розгляду справи. Звісно ж, відповідь на таке питання має бути негативною, адже висновки експерта, які додаються до позовної заяви, отримані з порушенням вимог ЦПК щодо порядку призначення експертизи з обов'язковим винесенням ухвали суду про призначення такої експертизи, а звідси, не можуть розглядатися судом як джерело доказів.

4. Питання відповідальності експерта

Ж. В. Васильєва-Шаламова у своїй праці [6] пропонує на законодавчому рівні закріпити май-

нову відповідальність експерта у випадку пошкодження або знищення ним об'єкта експертизи без згоди його власника та відповідного дозволу суду. Проте із цим твердженням складно погодитися, адже на рівні Цивільного кодексу вже закріплено загальні підстави відповідальності та відшкодування шкоди, які без винятку застосовуються і до дій експерта, а тому було б недоцільним повторення в іншому законодавчому акті, а також закріплення норми матеріального права в процесуальному законодавстві.

В теорії цивільного процесуального права також є дослідження, присвячені питанню кримінальної відповідальності експерта за дачу завідомо неправдивого висновку та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. З цього приводу С. С. Бичкова у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Експертиза в цивільному процесі України» висловила думку, що попередження експерта про кримінальну відповідальність обов'язково повинне міститися в ухвалі суду про призначення експертизи, а не у висновку експерта. Ухвала суду є підставою для проведення дослідження, в ній визначаються питання, на які належить дати відповідь експерту, а це означає, що експерт повинен обов'язково з нею ознайомитися [7].

5. Дослідження в судовому засіданні висновку експерта

У ст. 189 ЦПК України зазначено, що висновок експерта оголошується в судовому засіданні. На практиці оголошення такого висновку здійснюється судом. Також в цій статті зазначено, що для роз'яснення і доповнення висновку експерта

можуть бути поставлені додаткові запитання експертові. На нашу думку, в цій частині процесуального законодавства потребує уточнення, адже більш доцільним було б, аби висновок експерта оголошувався і пояснювався в судовому засіданні самим експертом. Адже тільки експертові відомі специфічні моменти, які він з'ясував під час дослідження, тільки він може правильно їх розтлумачити і пояснити, бо не всі важливі моменти міг викласти у своєму експертному висновку, або викласти не так конкретно чи зрозуміло, як він це ще може пояснити усно.

6. Тривалість проведення судової експертизи як чинник невинуватості довгих строків розгляду справи судом

Для вирішення цього питання доцільним було б закріпити на законодавчому рівні обов'язок суду негайно розглядати усі клопотання експерта, що стосуються питань, які досліджуються, а також обов'язок експерта негайно та невідкладно розглядати ті питання, які направляються йому в порядку судової експертизи.

Отже, в цій статті ми розглянули проблемні питання правового становища експерта в цивільному судочинстві. Звісно, це далеко не всі проблеми, які виникають на практиці, проте викладене дає змогу зрозуміти, що такий суб'єкт цивільного судочинства, як експерт, є дійсно вагомою фігурою в процесі і законодавець повинен приділити належну увагу вдосконаленню його процесуального становища та усунути деякі конфліктні питання, адже сьогодні точність і глибина експертних висновків є такою, що в окремих випадках висновки експертизи стають основним та чи не єдиним достовірним доказом у справах.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. The Civil Procedure Rules, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/uksi/1998/3132/contents/made>
2. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс : учеб. / С. Н. Абрамов. – М. : Госюриздат, 1952. – 420 с.
3. Штефан М. Й. Цивільний процес : підручн. / М. Й. Штефан. – К. : Ін Юре. – 1997. – 595 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1618-15>
5. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4038-12>
6. Васильєва-Шаламова Ж. В. Судова експертиза в цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук / Ж. В. Васильєва-Шаламова. – К., 2009.
7. Бичкова С. С. Експертиза в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук / С. С. Бичкова ; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2003.

Кравченко А. В., Зеленкова И. И. Проблемные вопросы участия эксперта в гражданском судопроизводстве

В статье рассматриваются проблемы относительно правового положения эксперта в гражданском судопроизводстве. Проводится анализ основных прав и обязанностей эксперта, проблемных вопросов назначения и проведения экспертизы. Анализируются современные научные исследования по данному вопросу, а также предлагается перечень теоретических и практических проблем, требующих решения на законодательном уровне с возможными вариантами их решения.

Ключевые слова: эксперт, правовое положение эксперта, назначение и проведение экспертизы в гражданском процессе

Kravchenko Andriy, Zelenkova Iryna. The problem questions of expert's participation in civil procedure

In the article the problems concerned with legal position of expert in the civil procedure are researched. There are basic rights and obligations of expert, problem questions of setting and realization of examining are analyzed. Modern scientific researches connected with this question are analyzed, and also the list of theoretical and practical problems which require a solution at legislative level is offered.

Key words: expert, legal position of expert, setting and examining in civil procedure